

بررسی فقهی و حقوقی انواع تلقیح مصنوعی

و

قرابت‌های ناشی از آن

www.ketab.ir

دکتر مریم‌السادات محقق‌امام‌زاده

(عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع))

فرزانه شفیع‌زاده

(کارشناس ارشد حقوق خانواده)

تهران، بهار ۱۴۰۲

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : محقق داماد، سید السادات، ۱۳۴۵ -
بررسی فقهی و حقوقی انواع تلقیح مصنوعی و قرابت‌های ناشی از آن /
مریم السادات محقق داماد، ۱۳۴۵ - شفیع زاده؛ ویراستار سیده مهدیه موسوی.
تهران: نوین آیین، ۱۴۰۲.
۲۶۸ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۴۸۴-۶-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت : کتابنامه: م. [۲۵۵] - ۲۶۷.
موضوع : تلقیح مصنوعی انسان (فقه)
(Islamic law) Artificial insemination, Human
تلقیح مصنوعی انسان -- قوانین و مقررات -- ایران
Iran -- Law and legislation -- Artificial insemination, Human
شناسه افزوده : شفیع زاده، فرزانه، ۱۳۶۹ -
شناسه افزوده : موسوی، سیده مهدیه، ۱۳۷۳ -، ویراستار
رده بندی کنگره : BP۱۹۸/۶
رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی : ۹۱۹۳۶۴۵

عنوان: بررسی فقهی و حقوقی انواع تلقیح مصنوعی و قرابت‌های ناشی از آن

نویسنده: مریم‌السادات محقق داماد، فرزانه شفیع‌زاده

ویراستار: سیدمه‌مه‌دیه موسوی

سال چاپ: ۱۴۰۰

نوبت چاپ: اول

ناظر چاپ: حسن مقیمی یزدی

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۶۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۴۸۴-۶-۶

نشانی: ایران، تهران، صندوق پستی ۱۹۵۷۷۳۵۶۱۷

تلفن: ۰۲۱-۲۶۱۱۶۲۸۵

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید
مجدد آن کلاً و جزئاً به هر صورت (چاپ، فتوکپی،
صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه
مکتوب ناشر ممنوع است.

نمایندگی فروش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، واحد ۲۴

تلفن: ۰۲۵۳۷۸۴۲۶۴۹ همراه: ۰۹۱۲۷۴۸۵۹۳۸ و ۰۹۱۲۷۵۰۷۴۹۴

www.ebtekardanesh.com

فروش اینترنتی:

فهرست مطالب

۱۳	پیشگفتار.....
۱۷	بخش یکم: کلیات.....
۱۹	فصل یکم: تلقیح مصنوعی.....
۱۹	گفتار یکم- واژه‌شناسی.....
۱۹	بند ۱. تلقیح مصنوعی.....
۲۰	بند ۲. اصطلاحات مرتبط با تلقیح مصنوعی.....
۲۰	گفتار دوم- انواع تلقیح مصنوعی.....
۲۱	بند ۱. تلقیح مصنوعی داخل رحمی.....
۲۱	بند ۲. تلقیح مصنوعی خارج رحمی.....
۲۲	گفتار سوم- تاریخچه تلقیح مصنوعی.....
۲۷	فصل دوم: قرابت.....
۲۷	گفتار یکم- انواع قرابت.....
۲۷	بند ۱. قرابت نسبی.....
۲۷	الف. مفهوم نسب.....
۲۹	ب. ماهیت نسب.....
۳۱	ج. انواع نسب.....
۳۳	بند ۲. قرابت سببی.....

- بند ۳. قرابت رضاعی..... ۳۳
- بند ۴. قرابت ناشی از سرپرستی (فرزندخواندگی)..... ۳۳
- گفتار دوم- آثار فقهی-حقوقی انواع قرابت..... ۳۴
- بند ۱. آثار فقهی-حقوقی قرابت نسبی..... ۳۴
- الف. آثار نسب مشروع..... ۳۴
- ب. آثار نسب ناشی از شبهه..... ۴۱
- ج. آثار نسب ناشی از زنا..... ۴۲
- بند ۲. آثار فقهی-حقوقی قرابت سببی..... ۴۲
- الف. آثار مالی..... ۴۲
- ب. آثار غیر مالی..... ۴۲
- بند ۳. آثار فقهی-حقوقی قرابت رضاعی..... ۴۳
- بند ۴. آثار فقهی-حقوقی قرابت ناشی از سرپرستی (فرزندخواندگی)..... ۴۳
- بخش دوم: تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک زوجین و استفاده از رحم زوجه..... ۴۷
- فصل یکم: حکم فقهی تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک زوجین..... ۴۹
- گفتار یکم- تلقیح اسپرم و تخمک زوجین در زمان زوجه..... ۵۰
- گفتار دوم- تلقیح اسپرم و تخمک زوجین بعد از پایان رابطه زوجیت..... ۵۲
- بند ۱. تلقیح اسپرم و تخمک زوجین بعد از طلاق..... ۵۲
- بند ۲. تلقیح اسپرم و تخمک زوجین بعد از مرگ همسر..... ۵۳
- الف. استفاده از اسپرم زوج و تخمک زوجه برای لقاح، بعد از فوت یکی از زوجین..... ۵۴
- ب. تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک زوجین بعد از عده و وفات..... ۵۶
- ج. استفاده از جنین‌های منجمد شده در زمان زوجیت، بعد از وفات یکی از همسران..... ۵۷
- فصل دوم: قرابت فرزند حاصل از تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک زوجین و آثار ناشی از آن..... ۶۱
- گفتار یکم- بررسی قرابت فرزند حاصل از تلقیح اسپرم و تخمک زوجین..... ۶۱
- گفتار دوم- آثار قرابت فرزند حاصل از تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک زوجین..... ۶۲

بخش سوم: تلقیح مصنوعی با اسپرم اهدایی.....	۶۵
فصل یکم: حکم فقهی تلقیح مصنوعی با اسپرم اهدایی.....	۶۷
گفتار یکم- تلقیح مصنوعی داخل رحمی با اسپرم اهدایی.....	۶۸
بند ۱. آیات.....	۶۹
بند ۲. روایات.....	۷۲
بند ۳. مغایرت با اهداف تشریع از دواج.....	۷۴
بند ۴. مغایرت با اخلاق حسنه و نظم عمومی.....	۷۶
گفتار دوم- تلقیح مصنوعی خارج رحمی با اسپرم اهدایی.....	۷۸
فصل دوم: قرابت فرزند حاصل از تلقیح مصنوعی با اسپرم اهدایی و آثار ناشی از آن.....	۸۱
گفتار یکم- بررسی قرابت فرزند حاصل از اسپرم اهدایی.....	۸۱
بند ۱. صاحب اسپرم و صاحب تخمک.....	۸۱
بند ۲. شوهر صاحب تخمک.....	۸۴
گفتار دوم- آثار قرابت حاصل از تلقیح مصنوعی با اسپرم اهدایی.....	۸۵
بند ۱. صاحب اسپرم اهدایی.....	۸۶
بند ۲. صاحب تخمک.....	۸۷
بند ۳. شوهر صاحب تخمک.....	۸۷
بخش چهارم: تلقیح مصنوعی با تخمک اهدایی.....	۹۱
فصل یکم: حکم فقهی تلقیح مصنوعی با تخمک اهدایی.....	۹۳
گفتار یکم- لقاح اسپرم زوج و تخمک زنی دیگر (اعم از همسر دیگر زوج یا زن بیگانه) در داخل رحم زوجه.....	۹۴
گفتار دوم- لقاح اسپرم زوج و تخمک زنی دیگر (اعم از همسر دیگر زوج یا زن بیگانه) در خارج از رحم زوجه.....	۹۷
بند ۱. اهدا کننده تخمک همسر دیگر مرد باشد.....	۹۷
بند ۲. اهدا کننده تخمک زنی بیگانه باشد.....	۱۰۱
فصل دوم: قرابت فرزند حاصل از تلقیح مصنوعی با تخمک اهدایی و آثار ناشی از آن.....	۱۰۳

- گفتار یکم- بررسی قرابت فرزند حاصل از تخمک اهدایی ۱۰۳
- بند ۱. صاحب اسپرم ۱۰۳
- بند ۲. صاحب تخمک اهدایی ۱۰۳
- الف. مادر بودن صاحب رحم ۱۰۴
- ب. مادر بودن مشترک صاحب تخمک و صاحب رحم ۱۱۱
- ج. مادر نبودن هیچ‌یک از زنان صاحب تخمک و صاحب رحم ۱۱۳
- د. مادر بودن صاحب تخمک ۱۱۴
- بند ۳. صاحب رحم ۱۱۸
- گفتار دوم- آثار قرابت فرزند حاصل از تخمک اهدایی ۱۲۱
- بند ۱. صاحب اسپرم ۱۲۱
- بند ۲. صاحب تخمک اهدایی ۱۲۱
- بند ۳. صاحب رحم ۱۲۲
- بخش پنجم: تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک در خارج رحم و استفاده از رحم بیگانه (رحم جایگزین) ۱۲۵
- فصل یکم: حکم فقهی انواع رحم جایگزین ۱۲۷
- گفتار یکم- جایگزینی کامل ۱۲۹
- بند ۱. لقاح اسپرم زوج و تخمک زوجه در داخل رحم زن دیگر به روش GIFT و باقی ماندن جنین در رحم آن زن تا زمان تولد ۱۲۹
- بند ۲. لقاح اسپرم زوج و تخمک زوجه در خارج رحم و انتقال جنین به رحم زن دیگر و باقی ماندن در آنجا تا زمان تولد ۱۳۰
- گفتار دوم- جایگزینی نسبی ۱۳۰
- بند ۱. لقاح میان اسپرم زوج و تخمک زنی دیگر در داخل رحم زن صاحب تخمک و باقی ماندن جنین در رحم آن زن تا زمان تولد ۱۳۱
- بند ۲. لقاح میان اسپرم زوج و تخمک زنی دیگر در خارج رحم و انتقال آن به رحم زن صاحب تخمک ۱۳۲

گفتار سوم- جایگزینی با استفاده از تخمک یا جنین اهدایی.....	۱۳۲
بند ۱. جایگزینی با استفاده از تخمک اهدایی.....	۱۳۲
بند ۲. جایگزینی با استفاده از جنین اهدایی.....	۱۳۳
الف. جایگزینی با استفاده از جنین اهدایی زن و مرد دارای رابطه زوجیت.....	۱۳۳
ب. جایگزینی با استفاده از جنین اهدایی زن و مرد بیگانه.....	۱۳۴
فصل دوم: وضعیت فقهی و حقوقی قرارداد رحم جایگزین.....	۱۳۵
گفتار یکم- بررسی اعتبار قرارداد رحم جایگزین در فقه و حقوق.....	۱۳۶
بند ۱. قانون.....	۱۳۸
بند ۲. نظم عمومی.....	۱۴۰
الف. مفهوم نظم عمومی، مبنا، قلمرو و منابع آن.....	۱۴۱
ب. بررسی مطابقت قرارداد رحم جایگزین با نظم عمومی.....	۱۴۳
بند ۳. اخلاق.....	۱۶۴
گفتار دوم- ماهیت قرارداد رحم جایگزین.....	۱۶۶
بند ۱. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار شرایط انعقاد قرارداد.....	۱۶۶
الف. قرارداد رحم جایگزین و عقد اجاره.....	۱۶۷
ب. قرارداد رحم جایگزین و عقد جعالة.....	۱۷۲
ج. قرارداد رحم جایگزین و عقد ودیعه.....	۱۷۴
د. قرارداد رحم جایگزین و عقد عاریه.....	۱۷۵
م. قرارداد رحم جایگزین و عقد صلح.....	۱۷۶
ن. قرارداد رحم جایگزین و عقد نامعین (ماده ۱۰ قانون مدنی).....	۱۷۸
بند ۲. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار دوام عقد.....	۱۷۹
بند ۳. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار کیفیت انشاء.....	۱۸۰
بند ۴. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار موضوع.....	۱۸۰
بند ۵. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار اثر عقد.....	۱۸۱
بند ۶. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار هدف اقتصادی.....	۱۸۲
بند ۷. ماهیت قرارداد استفاده از رحم جایگزین به اعتبار تأثیر اراده.....	۱۸۳

- گفتار سوم- طرفین قرارداد رحم جایگزین ۱۸۴
- بند ۱. طرفین اصلی قرارداد رحم جایگزین ۱۸۵
- بند ۲. اشخاص حقیقی یا حقوقی مرتبط با قرارداد رحم جایگزین ۱۸۵
- الف. شوهر بانوی صاحب رحم ۱۸۵
- ب. پزشک متخصص ناباروری ۱۸۷
- ج. ماما یا پزشک متخصص زایمان ۱۸۸
- د. بیمارستان محل تولد فرزند ۱۸۸
- فصل سوم: قرابت فرزند حاصل از رحم جایگزین و آثار ناشی از آن ۱۸۹
- گفتار یکم- بررسی قرابت فرزند حاصل از رحم جایگزین ۱۸۹
- بند ۱. صاحب اسپرم ۱۸۹
- بند ۲. صاحب تخمک ۱۸۹
- بند ۳. صاحب رحم ۱۹۰
- بند ۴. بانوی پرورش دهنده فرزند (مادر اجتماعی) ۱۹۱
- گفتار دوم- آثار قرابت فرزند حاصل از رحم جایگزین ۱۹۲
- بند ۱. صاحب اسپرم ۱۹۲
- بند ۲. صاحب تخمک ۱۹۲
- بند ۳. صاحب رحم ۱۹۳
- بند ۴. بانوی پرورش دهنده فرزند (مادر اجتماعی) ۱۹۳
- بخش ششم: اهدای جنین حاصل از تلقیح مصنوعی اسپرم و تخمک در خارج رحم ۱۹۵
- فصل یکم: حکم فقهی اهدای جنین ۱۹۷
- گفتار یکم- لقاح اسپرم و تخمک زوجین در خارج از رحم و انتقال جنین به رحم زن نابارور ۱۹۷
- گفتار دوم- لقاح اسپرم و تخمک دو بیگانه در خارج از رحم و انتقال آن به رحم زن نابارور ۱۹۸
- فصل دوم: شرایط قانونی اهدا و دریافت جنین ۱۹۹

گفتار یکم- شرایط قانونی اهداکنندگان و دریافت کنندگان جنین.....	۲۰۰
بند ۱. شرایط زوجین اهداکننده جنین.....	۲۰۰
الف. وجود علقه زوجیت.....	۲۰۰
ب. سلامت متعارف جسمی و روانی و عدم ابتلا به بیماری های صعب العلاج.....	۲۰۱
ج. ضریب هوشی مناسب.....	۲۰۲
د. عدم اعتیاد به مواد اعتیاد آور و روان گردان.....	۲۰۳
م. موافقت و رضایت کتبی.....	۲۰۳
بند ۲. شرایط زوجین دریافت کننده جنین.....	۲۰۴
الف. وجود علقه زوجیت.....	۲۰۴
ب. تقاضای مشترک زوجین نابارور برای دریافت جنین.....	۲۰۵
ج. نابارور بودن زوجین.....	۲۰۵
د. استعداد دریافت جنین در زوجه.....	۲۰۶
م. صلاحیت اخلاقی زوجین.....	۲۰۶
ن. عدم محجوریت زوجین.....	۲۰۷
و. عدم ابتلای زوجین به بیماری های صعب العلاج.....	۲۰۸
ه. عدم اعتیاد زوجین به مواد مخدر.....	۲۰۸
ی. دارا بودن تابعیت جمهوری اسلامی ایران.....	۲۰۹
گفتار دوم- شرایط قانونی تولید و انتقال جنین.....	۲۱۰
بند ۱. صلاحیت انحصاری مراکز تخصصی درمان.....	۲۱۰
بند ۲. رعایت ضوابط شرعی و استفاده از سلول های جنسی زوجین.....	۲۱۲
بند ۳. استفاده از روش تلقیح خارج رحمی.....	۲۱۳
بند ۴. تجویز دریافت جنین توسط دادگاه.....	۲۱۳
بند ۵. محرمانه بودن اهدا و دریافت جنین و لزوم رازداری در آن.....	۲۱۴
بند ۶. رایگان بودن.....	۲۱۸
فصل سوم: قرابت فرزند حاصل از اهدای جنین و آثار ناشی از آن.....	۲۲۱
گفتار یکم- بررسی قرابت فرزند حاصل از اهدای جنین.....	۲۲۱

بند ۱. اهدا کنندگان جنین	۲۲۲
بند ۲. دریافت کنندگان جنین	۲۲۳
گفتار دوم- آثار قرابت فرزند حاصل از اهدای جنین	۲۲۸
بند ۱. اهدا کنندگان جنین	۲۲۹
بند ۲. دریافت کنندگان جنین	۲۳۱
الف. آثار مالی	۲۳۲
ب. آثار غیر مالی	۲۳۵
جمع بندی	۲۴۱
منابع	۲۵۵

پیشگفتار

میل به بقا و داشتن فرزند از نیازهای طبیعی آدمی است، اما برخی افراد به علت مشکلات جسمی مختلف قادر نیستند از راه لقاح طبیعی فرزنددار شوند. مدتی است که دانش نوین پزشکی توانسته است به وسیله تلقیح مصنوعی، مشکلات ناشی از ناباروری در مردان و زنان را جبران نماید و در تولید نسل به انسان کمک شایسته‌ای کند. هرچند به کارگیری روش‌های جدید تولید مثل، به لحاظ پزشکی مشکلات ناشی از ناباروری را حل می‌نماید، اما موجب طرح پرسش‌هایی در ابعاد مختلف، به خصوص بعد فقهی و حقوقی آن، شده است. از جمله پرسش‌های مهمی که فقها و حقوق‌دانان در پی پاسخ دادن به آن‌ها بوده‌اند، این است که اولاً، حکم شرعی تلقیح مصنوعی چیست؛ ثانیاً، نسب فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی چگونه است و ثالثاً، نسب ناشی از تلقیح مصنوعی برای فرزندان حاصل چه آثار فقهی و حقوقی‌ای در پی دارد؟

از آنجا که موضوع تلقیح مصنوعی از مسائل مستحدثه محسوب می‌شود و در منابع فقهی سابقه بحث ندارد، فقهای معاصر سعی نموده‌اند تا از طریق استناد به اصول و قواعد فقهی، به پرسش‌های فوق پاسخ گویند. همچنین، با توجه به اینکه نظام حقوقی ایران کاملاً مبتنی بر فقه است، حقوق‌دانان نیز تلاش کرده‌اند تا در قالب

نظرات و فتاوی فقها در این زمینه، به حل مسائل حقوقی ناشی از تلقیح مصنوعی پردازند؛ به گونه‌ای که در سال‌های اخیر کتاب‌ها و مقالات مختلفی در خصوص این موضوع و در پاسخ به مسائل فوق نگاشته‌اند.

با این حال به نظر می‌رسد که پاسخ‌گویی فقها و حقوق‌دانان به برخی از مسائل ناشی از تلقیح مصنوعی، همچنان نتوانسته است مهم‌ترین و اساسی‌ترین مشکل ناشی از آن را که همانا مسئله قرابت و نسب فرزندان ناشی از برخی از روش‌های تلقیح مصنوعی است، حل نماید. این امر با مشاهده پرونده‌های مختلفی که در این زمینه در دادگاه‌ها مطرح است و به علت نبود پاسخ روشن و کامل و بالتبع قانونگذاری در این زمینه، قضات را با سردرگمی و تشتت آراء مواجه نموده است، بیش از پیش آشکار می‌گردد.

البته لازم به ذکر است که تلقیح مصنوعی انواع مختلفی دارد و در حالتی که هم صاحبان تخمک و اسپرم و هم متقاضیان آن یک زوج واحد باشند، مسئله نسب مشکلی به وجود نمی‌آورد بلکه مشکل زمانی ایجاد می‌شود که صاحبان اسپرم و تخمک و متقاضیان آن متفاوت باشند. بر اساس فقه، نسب این گونه فرزندان به صاحبان اسپرم و تخمک ملحق می‌گردد. در صورتی که خواهان اصلی فرزند حاصل، والدین متقاضی‌اند و نه صاحبان اسپرم و تخمک. این مسئله و به دنبال آن، نبود قانونگذاری صریح و روشن در این خصوص، موجب مبهم ماندن وضعیت حقوقی فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی شده است. این در حالی است که گسترش روزافزون روش‌های تلقیح مصنوعی برای درمان ناباروری موجب افزایش این گونه فرزندان شده است و مشخص نبودن وضعیت نسب آنان، مصالح و حقوق مسلم آنان را به عنوان یک انسان و حتی بنیاد خانواده‌هایی را که دارای این کودکانند، به شدت در معرض آسیب قرار داده است. لذا به نظر می‌رسد که برای حمایت از این قشر یا باید به صورت کلی از انجام چنین روش‌هایی ممانعت نمود یا در رابطه با وضعیت آن‌ها چاره‌ای اندیشید و با توجه به مبانی فقهی و حقوقی و استفاده از ظرفیت‌هایی که

فقه شیعی در اختیار دارد، در رابطه با وضعیت حقوقی این فرزندان راه‌حلی ارائه داد که در عین حمایت از این فرزندان و نیز بنیاد خانواده، از سرمایه ژنتیکی انسان و شخصیت و کرامت انسانی او نیز حمایت کند.

از همین رو، پژوهش حاضر سعی نموده است تا ضمن بیان انواع روش‌های تلقیح مصنوعی و حکم فقهی آنان، به روشی توصیفی-تحلیلی به بررسی قرابت فرزندان حاصل در هریک از انواع و آثار ناشی از آن پردازد و در مواردی که وضعیت حقوقی و قانونی قرابت و نسب این فرزندان مبهم است، با توجه به مبانی فقهی و حقوقی، راه‌حلی برای آن ارائه دهد و بدین وسیله قدمی هر چند کوچک در جهت حل مسائل این فرزندان بردارد.

همچنین لازم به ذکر است که مسئله قرابت و نسب این فرزندان مسئله‌ای بسیار پیچیده است که نیاز به تتبع عمیق و هم‌اندیشی اندیشمندان فقهی و حقوقی دارد. لذا هر چند انجام پژوهش حاضر در جهت ارائه راه‌حل در خصوص وضعیت قرابت این فرزندان لازم است، اما کافی نیست و باید است که صاحب‌نظران و اندیشمندان در این زمینه به تتبع و تدقیق بیش‌تری پردازند و به ایجاد وضع قانونی جامع و کامل در این خصوص، مشکل قرابت و نسب فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی در برخی از انواع آن را حل نمایند.